

ТЕКСТ І ДИСКУРС

О. Ю. Андрушенко
(Житомир)

ГЕНЕРАТИВНІ ПІДХОДИ У ДІАХРОННИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ РЕЧЕННЯ

У статті висвітлені головні положення теорії інформаційної структури речення, окреслені сучасні генеративні підходи щодо її дослідження, запропонований метод комплексного аналізу інформаційної структури у діахронних студіях.

Ключові слова: інформаційна структура речення, фокус, топік, фонологічний, синтаксичний, прагматичний підходи.

В статье освещены главные положения теории информационной структуры предложения, описаны современные генеративные подходы к ее исследованию, предложен метод комплексного анализа информационной структуры в диахронических студиях.

Ключевые слова: информационная структура предложения, фокус, топик, фонологический, синтаксический, прагматический подходы.

The article deals with the main principles of theory of sentence information structure, highlights modern generative approaches to its investigation, it proposes method of analyzing information structure in diachronic studies.

Key words: sentence information structure, focus, topic, phonological, syntactic, pragmatic frameworks.

Теорія інформаційної структури (ІС) речення вивчає семантичні відносини між смисловими групами, що складають основу його змісту та упорядковані відповідно до граматики певної мови. Фактори, що впливають на структурування інформації в сучасних мовах дедалі більше привертають інтерес науковців. Не залишається поза увагою й діахронний аспект цієї проблеми. У розвідках європейських вчених [3], які спираються на Програму

мінімалізму Н. Хомського [1], проаналізовані особливості ІС речення у давньоверхньонімецькій та давньоанглійській мовах. Проте, невирішеною залишається низка питань, пов'язаних із визначенням компонентів ІС речення у давніх текстах. Мета дослідження – проаналізувати генеративні підходи, що застосовують для вивчення ІС у сучасних мовах, та створити метод комплексного аналізу ІС речення, орієнтований на використання в історичних студіях. Матеріалом слугували 627 простих речень, виокремлених у випадковій послідовності із корпусу текстів „*The York-Toronto-Helsinki Corpus of Old English*” (далі *OE Corpus*).

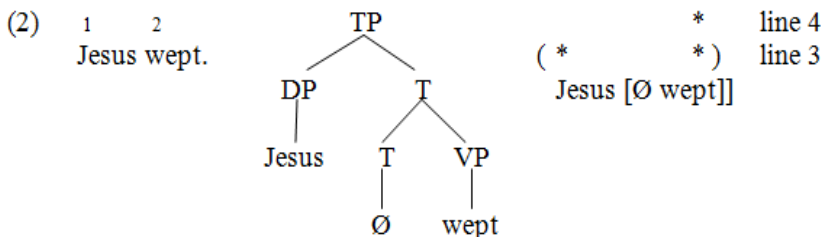
У дослідженні інформаційної структури існує три різні підходи (фонологічний, синтаксичний, прагматичний) в залежності від ставлення науковців до такого лінгвістичного феномену як фокус речення. Останній розуміють як гіпотетично сконструйований компонент, що має фонологічний корелят (головний наголос речення), синтаксичний корелят (синтаксична ознака [+F]) та семантико-прагматичний корелят (нова інформація). Розглянемо ці підходи та проаналізуємо можливості їх застосування при дослідженні давніх текстів.

У рамках фонологічного підходу визначення фокусу пов'язують із головним наголосом клаузи. Сформульовано правило нуклеарного наголосу, відповідно до якого існує зв'язок між головним наголосом речення та одним з його конститuentів. Доведено, що лише одна, найбільш наголошена лексична одиниця формує ядро речення і становить його фокус, який визначають відповідно до правила головного наголосу [2: 264]:

(1) а. Параметризація на контурі N ($N \geq 3$) представляє [-BND, +НТ, справа].

б. Межі синтаксичних конститuentів, що складаються з двох або більше наголошених слів, є метричними межами.

в. Вершини контуру конститuentів N розміщені на контурі N+1. Напр.:

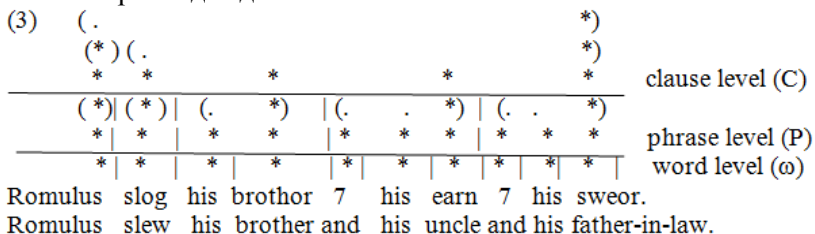

Рис. 1 Фонологічна дериваційна модель речення (Т-модель).

Отже, фокусом у реченні (2) є дієслово *wept*. Проте це спрацьовує лише для речень з мінімальним складом конститuentів.

Новітні генеративні фонологічні теорії є потужним інструментом для дослідження ІС речення у сучасних мовах. Постає питання, як ці здобутки використати при вивченні ІС у давніх мовах. А. Спейер [7] наголошує на можливості аналізу інтонації у давніх текстах. Зокрема, порівнявши сучасну англійську та німецьку мови, він доводить, що приписування фокусу прямо залежить від нуклеарного наголосу, а отже, це відбувалось і на ранніх стадіях розвитку цих мов. Складність дослідження інтонації у давніх мовах полягає у відсутності носіїв, проте, її можливо реконструювати. Для цього використовується Т-модель М. Холле та теорія метричного наголосу [2]. Суть методу полягає в тому, що наголос спочатку приписується словам у реченні, потім фразам, а потім усій клаузі.

Оскільки такий процес відбувається з кінця речення, можна визначити найбільш наголошений елемент. Розглянемо за цією схемою приклад із давньоанглійських писемних пам'яток:

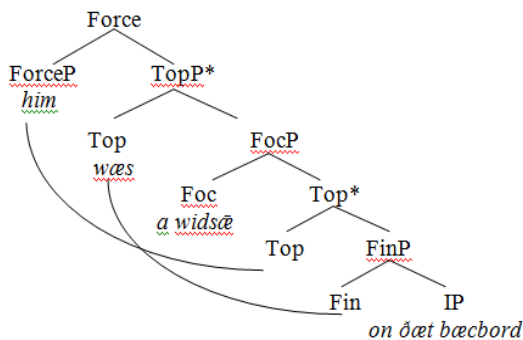

Рис. 2 Схема реконструкції інтонації у давньоанглійському реченні

Синтаксичний підхід до вивчення ІС пов'язаний, насамперед, із порядком слів. Найвідомішою синтаксичною моделлю ІС є модель Л. Ріцці [5], де ІС речення представлена формулою:

(4) [ForcePForce[topP*Top[FocPFoc[TopP*Top[FinPFin[IP...]]]]]], де ForceP – силова фраза; Top – топік (* позначає, що проєкції Top можуть повторюватися); Foc – фокус; FinP – фінітна група; IP – усі проєкції, що йдуть за областю C. Отже, давньоанглійське речення (*him wæs a widsæ on ðæt bæcbord*) можна представити так:

(5)

Рис. 3 Синтаксична дериваційна модель інформаційної структури речення

Наріжним каменем усієї теорії ІС є визначення в реченні меж топіка і фокусу. У більшості випадків переміщення об'єкта на початок речення в англійській мові вказує на його приналежність до топіка. Проте, порядок слів не є єдиним синтаксичним засобом маркування ІС. Засобами маркування фокусу можуть бути спеціальні типові вирази. Напр.:

(6) Æfter þæm for Gaius Iunius se consul on Affrice, 7 mid eallum his færele on se forwearð (Oros). – Afterwards, the consul Gaius Junius set out for Africa, and perished at sea with his whole fleet.

Іншим граматичним засобом маркування фокусу є давньоанглійські частки *þa*, *þonne*. Напр.:

(7) þa sendon Romane ærendracan to Galium (Oros). – The Romans then sent ambassadors to the Gauls.

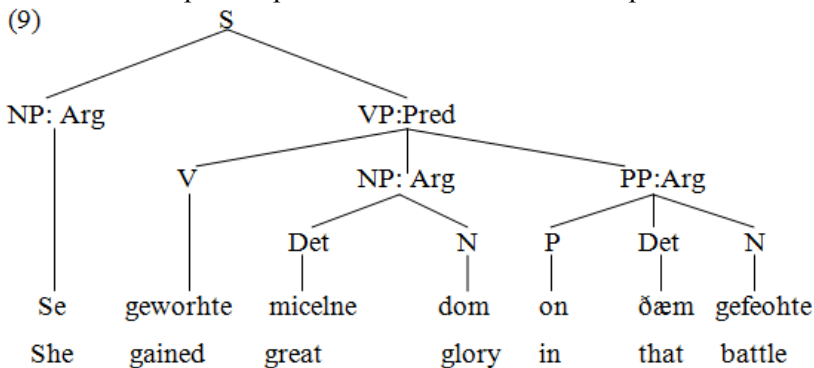
Нарешті, синтаксичний підхід вважає за потрібне аналізувати еліпсис як засіб маркування ІС. Напр.:

(8) Het hiene þa niman 7 ðæron bescufan (Oros). – Then [he] ordered them to take him and put [him] into it.

Здобутком синтаксичного підходу є можливість формального аналізу, проте він враховує близький контекст речення, залишаю-

чи поза увагою широкий контекст. Цей недолік є досить вагомим у випадках, коли топік/фокус речення визначають виключно із контексту.

Прихильники прагматичних концепцій ІС речення значну увагу у визначенні фокусу надають семантиці дієслова. Е. Селкірк вважає, що рівень структури фокусу будується на основі аргументної структури [6, с. 207]. Відношення між фокусом та інтонацією ґрунтуються на двох правилах: 1) базове правило для фокусу, відповідно до якого тонові наголоси, що приписуються словам та реалізуються ритмічно на найбільш виразному складі, прямо відносяться до фокусу; 2) фразове правило фокусу – конститuent може бути фокусом, якщо хоча б одне з суджень є істинним: а) конститuent, що є вершиною – фокус; б) конститuent, що є аргументом вершини – фокус. Отже, відносини між структурою фокусу і інтонацією залежать не від порядку слів, а від предикатно-аргументної структури лексичних елементів речення. Вона представляє функціональну інформацію по відношенню до синтаксичних конститuentів. Проілюструємо застосування концепції Е. Селкірк на прикладі давньоанглійського речення:

Рис. 4 Прагматична дериваційна модель речення

Семантичні ролі мапуються до структурного дерева груп з відповідною синтаксичною реалізацією. Е. Селкірк висуває принцип інтерпретації фокусу, відповідно до якого наголошені аргументи представляють нову інформацію, а ненаголошені – стару. Предикати, в свою чергу, не чутливі до наголосу, тому ненаголошений предикат може представляти нову інформацію.

Складність діахронних розвідок, пов'язана з відсутністю носіїв мови та обмеженою кількістю пам'яток, вимагає від науковців всебічного застосування усього інструментарію, напрацьованого у царині теорії інформаційної структури речення, тому ми пропонуємо власний метод комплексного аналізу ІС речення у давніх писемних пам'ятках, який спирається на фонологічний, синтаксичний та прагматичний підходи.

Останні розробки прагматичного підходу зосереджені на аналізі дискурсу за критерієм „старої/нової інформації“. Е. Прінс [4] виокремлює такі її різновиди (Табл. 1):

Таблиця 1

Різновиди інформації у висловленні

Інформація	Відома для слухача	Нова для слухача
Відома для дискурсу	Викликана	(не зустрічається)
Нова для дискурсу	Невикористана	абсолютно нова

Оскільки поняття „старої/нової“ інформації корелюють із топіком та фокусом, аналіз контексту суттєво сприяє при визначенні ІС речення.

Досліджуючи давньоанглійські прості речення із OE Corpus, нами виявлено, що у досить значній їх частині (до 15%) спостерігається невідповідність результатів у визначення топіка та фокусу при використанні різних підходів – синтаксичного, прагматичного та фонологічного. Так, компонент речення, виокремлений за моделлю Л. Ріцці як фокус, не завжди є абсолютно новою інформацією у відповідності із методом Е. Прінс. З іншого боку, реконструйований за методикою А. Спейера нуклеарний наголос іноді приписується частині речення, яка відображає стару інформацію, а отже, згідно з прагматичним підходом, корелює із топіком.

Вказаний недолік пропонуємо мінімізувати наступним чином. У межах кожного із трьох підходів слід застосовувати систему вагових коефіцієнтів. Так, найвищий коефіцієнт при визначенні фокусу у синтаксичному підході належить тій частині речення, в якій наявний еліпсис (у 100% еліпсований компонент маркує топік, а нееліпсований – фокус). Далі слідують частки (напр.: *ba/ponne*) (у 86 % ідентифікують фокус речення), потім типові вирази (у 57% прикладів позначають фокус речення) і нарешті інверсований порядок слів (маркує топік (45%) або фокус (55%) в

залежності від таких явищ як топікалізація або ліва дислокація). Для прагматичного підходу найбільша вага надається тому компоненту речення, що експлікує інформацію нову як для дискурсу, так і для слухача (100% – експлікують фокус речення). Меншу вагу слід надавати інформації новій для дискурсу, старій для слухача, та найменшу – інформації старій як для дискурсу, так і для слухача (100% прикладів представляють топік речення). У фонологічному підході найбільш ваговий коефіцієнт має компонент речення, що містить ядерний наголос (у 100% є фокусом речення). Менший коефіцієнт припишемо частині речення, що має контрастний наголос (позначатиме контрастний топік або контрастний фокус в залежності від новизни інформації у дискурсі), тощо.

Ідею застосування вагових коефіцієнтів покладено в основу розробленого нами методу комплексного аналізу інформаційної структури речення, суть якого полягає в наступному:

1. Із текстів OE Cogrus у випадковій послідовності виокремлюємо певну кількість простих речень.

2. Розробляємо синтаксичну дериваційну модель ІС речення із попереднім визначенням її компонентів (фокусу та топіка).

3. Аналізуємо компоненти ІС на наявність типових виразів, часток, еліпсису, нетипового порядку слів та присвоюємо відповідні вагові коефіцієнти.

4. Досліджуємо близький та широкий контекст речення і за допомогою прагматичної дериваційної моделі Е. Селкірк та матриці Е. Прінс тестуємо компоненти ІС на наявність нової/старої інформації, яку позначаємо різними ваговими коефіцієнтами.

5. Реконструюємо інтонацію у давньоанглійському реченні, визначаємо компоненти із ядерним наголосом та приписуємо вагові коефіцієнти.

6. Корегуємо попередньо виокремленні інформаційно-структурні компоненти речення у відповідності із найбільшими сумарними ваговими коефіцієнтами, визначеними за трьома підходами (синтаксичним, прагматичним, фонологічним).

Аналіз новітніх генеративних теорій і методів доводить, що фонологічний, синтаксичний та прагматичний підходи, які науковці використовують для дослідження ІС речення у сучасних мовах, після певної модифікації цілком придатні у діяхронних

розвідках. Запропонований нами метод комплексного аналізу ІС із застосуванням системи вагових коефіцієнтів надає можливість із значно більшою точністю виокремлювати компоненти інформаційної структури (фокус, топік) та уточнити їх „межі“ в реченні.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Chomsky N. The Minimalist Program / N. Chomsky. – Cambridge, Mass. : MIT Press, 1995. – 420 p.
2. Halle M. An Essay on Stress / M. Halle, J.-R. Vergnaud. – MIT Press : Cambridge, MA, 1987.
3. Los B. On the Interplay of Syntax and Information Structure: Synchronic and Diachronic Considerations / B. Los, M. J. Lopez- Couso, A. Meurman-Solin // Information Structure and Syntactic Change in the History of English. – Oxford : OUP, 2012. – P. 3-20.
4. Prince E. F. The ZPG Letter : Subjects, Definiteness, and Information Status / E. F. Prince // Discourse Description. Diverse Linguistic Analyses of a Fund Raising Text. – Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publ. Company, 1992. – P. 295-325.
5. Rizzi L. The Fine Structure of the Left Periphery / L. Rizzi // Elements of Grammar. – Dordrecht : Kluwer, 1997. – P. 281-337.
6. Selkirk E. Phonology and Syntax : The Relation Between Sound and Structure / E. Selkirk. – Cambridge : MIT Press, 1984.
7. Speyer A. Topicalization and Stress Clash Avoidance in the History of English / A. Speyer. – Berlin : Walter de Gruyter, 2010. – 286 p.

*І. В. Асмукович
(Житомир)*

ПРАГМАЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛІЙСЬКОЇ АВІАЦІЙНОЇ ФАХОВОЇ МОВИ (на матеріалі нормативно-технічної документації ІСАО)

Досліджено прагмалінгвістичні особливості англійської авіаційної фахової мови. Охарактеризовано поняття фахової мови. Проаналізовано основні функціонально-комунікативні характеристики нормативно-технічної документації ІСАО.